

KAHPE FELEK DEĞİRMENİN DÖNDÜ MÜ

Yaşar Aydemir

*Bu dünyânın misâli benzer bir değirmene
Gaflat onun sepeti bu halk öğünen dâne*

Yunus Emre

■ Değirmen insanogluyula yaşıt olmalı. Biçimi, süresi, kapasitesi değişmiş ama öğütmeye devam etmiş. Bugün büyük ölçüde hayatımızdan çıkan değirmenin yerini un veya bulgur fabrikaları aldı. O değirmenlerin öğüttüğü unun, bulgurun tadı kaçtı ama maliyeti azaldı. Artık unla, bulgurla veya makarnayla marketlerde karşılaşır olduk. Soframıza gelene kadarki süreçlerini unuttuk. Yeni nesil, onları işlenmiş hâlde tabağında buluyor. Değirmen kala kala türkülerde, şarkılarda, şiirlerde, hikâyelerde, masallarda, özlü sözlerde kaldı. Onlar da can çekiyor.

Değirmen, tarım toplumlarında hayatın merkezindedir. Su değirmeni, yel değirmeni, at değirmeni, el değirmeni gibi çeşitleri vardır. Çalıştıkları enerjileri farklı olsa da işlevleri öğütmektir. Âdeta hayatın ritmini tutarlar. Öğütmek için serin vakitler tercih edilir. Geceğin karanlığına eşlik eden ürperti insanı tedirgin eder, Yaradan'a sığındırır:

*Kapısında kör fener
İki yanar bir söner
Sular akar taş döner
Taş döndükçe baş döner*

*Değirmenci Hayrullah.
Bismillah
Bismillah*

Ali Akbaş

Değirmen etrafında önemli bir literatür oluşmuş. Yunus Emre'den Usulî'ye, Salim'den Sabahattin Ali'nin "Değirmen"ine kadar. Onun her bir aygıtı sanatta kendisine yer bulmuş. Fakat yaşamdaki güçlü değişim onu hayatın dışına itmiş. "Ben çok eskiden böyle bir değirmen görmüştüm adaşım, ama bir daha görmek istemem." noktasına gelinmiş.

Artık, değirmenin zıvanasını bilen, çakıldağını gören, donuzluğuna giren neredeyse kalmadı. "Hak değirmende aranır." sözünün arkası boş kaldı. "Dağ başına harman yapma, savurursun yel için, sel önüne değmen yapma, öğütürsün sel için." atasözü anlamını yitirdi. Değirmen taşının ne dişeyeni ne dişeneni hatırlanır oldu. Taşları dişemek lügatten düştü. Güncel sözlük anlamını sadece diş çıkarmakla sınırlandırdı. Taşta diş açmayı bilmek için *Tarama* veya *Derleme* sözlüklerine muhtaç olduk. Dişenmenin; "azgınlaşmak", "yontulmak", "olay çıkarmak" gibi anlamları meraklısının himmetine kaldı.

Hâlbuki değirmenle teşrikimesaimiz pek çoktu. Ekmeğimizi taşından çıkardık. Saçlarımızı olmasa da yüzümüzü değirmende ağarttık, gözlerimizi parlattık, sırtımızı pek karnımızı tok ettik. Taşkınılığımızı zıvanadan çıkmakla ifade ettik. "Değirmen iki taştan/Muhabbet iki baştan" diyerek dirliğimizi pekiştirdik. Feleği değirmen taşıyla, buğdayı kendimizle özdeşleştirdik. Taşları arasında ömrümüzü öğüttük:

*Yitirdim gendümi ömr âhir oldu cevce yok hâsıl
Kimin bu âsiyâb-ı dehr içinde ömrü un olmaz/onulmaz*

Ravzî

Anam, çok konuşan birisini görünce "değmen çakıldağı" gibi derdi. Çok konuşmamayı salık verirdi. Çok konuşan kimsenin sebatı yoktur. Akarsu gibi uzun uzak sayıklamamak gerekir. İnsan az, öz ve akıcı konuşmalı, düşünerek cevap vermeli, her aklına geleni söylememelidir:

*Su gibi sâf kıl sözü fikr eyle ver cevâb
Her ne diline gelse öğütme çü âsiyâb*

Figanî

Âşığın gözyaşlarını su değirmeniyle, ahını yel değirmeniyle somutladık. Feleği mağdurun gözyaşlarıyla uyardık:

*Âh-ı âşık çarhı döndürdü değirmen taşına
Vây eğer nevbet gelirse çeşm-i deryâ-pâşına*

Nevres

Değirmen dediysek istediğiniz saatte emrinize amade sanmayın. Onun da bir planlaması var. Bu yüzden nöbetle anılır. Sıra beklemek gerekir. Sırası gelen ununu öğütür. Acil durumlar için araya alınan bir-iki pişirimlik buğdaya

aralama denir. Abartılınca adı *aralama* değil *denk* olur, *yük arasında denk öğütme*ye döner. Onun için değirmende sırasını beklemek, hakkına razı olmak, tahammül göstermek gerekir. Dünya değirmeninde herkesin beklentisi vardır; molla üst makamın, müderris hoca olmanın nöbetini bekler:

*Bir âsiyâbdur bu gelen nevbete bakar
Monlâ sudûr-ı emre müderris rü'ûsına*

Sâbit

İnsan çok tamah edip ıstırap çuvalını açıcı olmamalı. Kendisi üzüdür. Bu âlem değirmeninin işi gücü nöbetlerdir:

*Olma ey tab-ı harîs enbân-güşâ-yı ıztırâb
Kâr u bârî âsiyâb-ı âlemün nevbetledür*

Nabî

Dünya kuruldu kurulalı insanın beklentileri temel olarak aynıdır. Kendisine hedefler koyar. Ona ulaşmanın yollarını arar. İşinin çabucak görülmesini ister. Danesini öğütmek için değirmene gelen bir yandan da kendisinin öğütüldüğünü fark edemez. Sırası gelen sağlamlığına bakılmaksızın felek çarkının taşları arasında un olur:

*Ger taş isen de çünkü bugün nevbetin gele
Öğütdü cev-be-cev seni bu âsiyâb-ı çarh*

Usûlî

Akıbetimiz iki taş arasındadır. İnsan ömrü yerle gök taşı arasında öğütülen buğday danesi gibidir. Dünyaya gelen, felek değirmeninin nöbetini bekler; felek döner, ömür akar, can öğünür, gönül rıza gösterir:

*Çarh döner ömr akar cân öğünür biz muntazır
Âsiyâb-ı dehrin âdem oldı nevbet bekleri*

Âşık

Razı olmasa da değişen yoktur. Feleğe itirazı sitemden öteye gitmez: “*Kahpe felek değirmenin döndü mü /Döne döne nöbet bize geldi mi /Gıyı köyden dünür gelmiş yârime / Emirdağ’ın berduşları öldü mü?*” Umut değirmeninde nöbet beklerken zayı olmak da vardır. Felek ayrılık gamıyla âşığı zayı etmiştir. Seni değirmene dönmüş vuslat nöbeti bir türlü gelmemiştir:

*G/Kendümi zâyi etdi fûrkat gamıyla devrân
Vermez visâle nevbet ten âsiyâba döndi*

Rahîmî

Çocukluğumda tek taşın döndüğü değirmeni gördüm. Kimi vakfiye kayıtları ile Evliya Çelebi'nin anlattıklarından aynı çatı altında birden fazla taşın döndüğü değirmenlerin olduğunu öğrendim. Meğerse dönen taş adedince isim almış: İki göz değirmen, beş göz değirmen, dokuz göz değirmen, 14 göz değirmen gibi. Vaktiyle Tuna ve Sava nehirleri üzerinde seyyar değirmenler de kurulmuş. Erbabı için ciddi kazanç vesilesiymiş. Fasihî'ye göre bizim âşığın döktüğü gözyaşı, gam dağında iki göz değirmeni döndürecek yeterlikteymiş:

*Şol kadar yaşum firâvân eyledün kim ey perî
Kûh-ı gamda başum oldı iki gözli âsiyâb*

Beklentilerin ötesinde zenginlik ve harcamalar için “Değirmenin suyu nereden geliyor?”, bitince de “Değirmenin suyu kesildi.” deriz. Akar her zaman akan değildir. Hazıra dağ dayanmaz. Suyunun kesilmesi değirmenin işlevsiz kalması demektir. Makam ve mevkiler de böyledir. Devletin/mutluluğun devri ve nöbeti değirmen misalidir:

*Çekilmiş âbı dönmiş âsiyâb-ı devletin devri
Bu nevbet peyrev olmuş seyle çarhın çenberin buldum*

Nevres

Esasen âlemde cereyan eden her şey, külli iradenin emrinde. Olup bitene ibretle bakmak gerekir. Felek de bir irade üzere döner. İnsan bu ince sırrı anlarsa Hüda'nın sırrını anlamış olur:

*Âsiyâb-ı nüh felek meyl-i irâdet üzredir
Anla bu sırr-ı dakîki bundadır sırr-ı Hudâ*

Sâlim

İnce sırrı anlayıp nöbetini yüz aklıyla tamamlayanlara selam olsun!